

AUNIOS

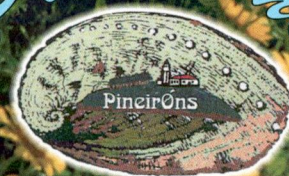
Nº 23

MAIO 2018

20
Aniversario
1998-2018

ASOCIACION CULTURAL

Pineirões

ÁLVARO DE LAS CASAS REVISITA ONS COS ULTREYA

Por: Xerardo Desairas

Nos seus relatorios, Álvaro Mª Casas Blanco, que asinaba os seus traballos como Álvaro de las Casas, confirma nalgún deles ter estado xa en Ons en ocasións anteriores á aqueles intensos dez días que pasaría logo na illa. Esta estadía discorrería entre o 13 e o 23 de xuño de 1932 e durante a mesma realizaría prospeccións arqueolóxicas e unha importante recolleita etnográfica que, anos despois, plasmaría na coñecida monografía publicada na revista Nós¹. Asemade, polas súas notas podemos intuír un grande interese por estudar máis en profundidade a illa, afán que se debeu incrementar cando a primeira xeira do movemento xuvenil Ultreya ao visitaren a ría de Pontevedra. Nesta ocasión, aínda que o obxectivo era coñecer os traballos que realizaba a Misión Biolóxica en Salcedo, profesores e alumnos achegáranse a Pontevedra, Poio, Marín e Bueu desde cuxas perspectivas é difícil subtraerse á visión inspiradora de Ons, na bocana da ría.

Xa que logo, temos que Álvaro de las Casas retornaría a Ons, apenas unhas semanas despois da súa frutífera estadía de xuño e faino esta vez na segunda xeira dos Ultreya que vai transcorrer totalmente por mar, nun periplo de 15 días que comezaría o día primeiro de xullo en Noia e remataría un día antes do previsto, en Vigo. Pola escasa marxe de tempo, unha semana, entre a súa estadía en Ons ata finais de xuño e o inicio desta

expedición por mar a comezos de xullo, temos que concluír que a idea e preparación do periplo, xurdidas dunha conversa en Santiago con Xurxo Lorenzo e mais Xosé Martínez López nunha noite de marzo, tivo que ser nos primeiros días deste mes.

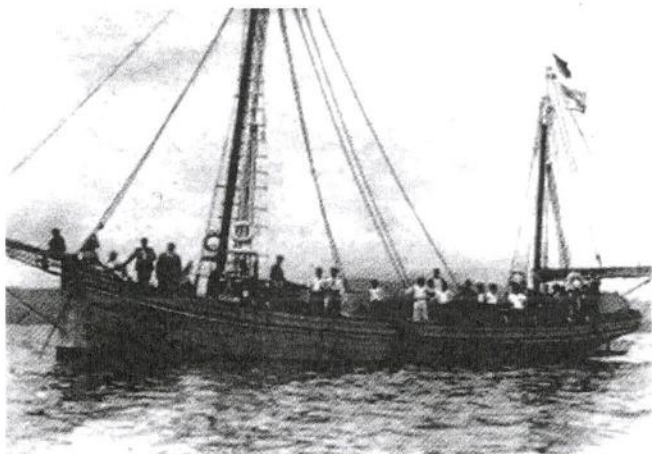

Os Ultreya no barco.

Rumbo a Ons

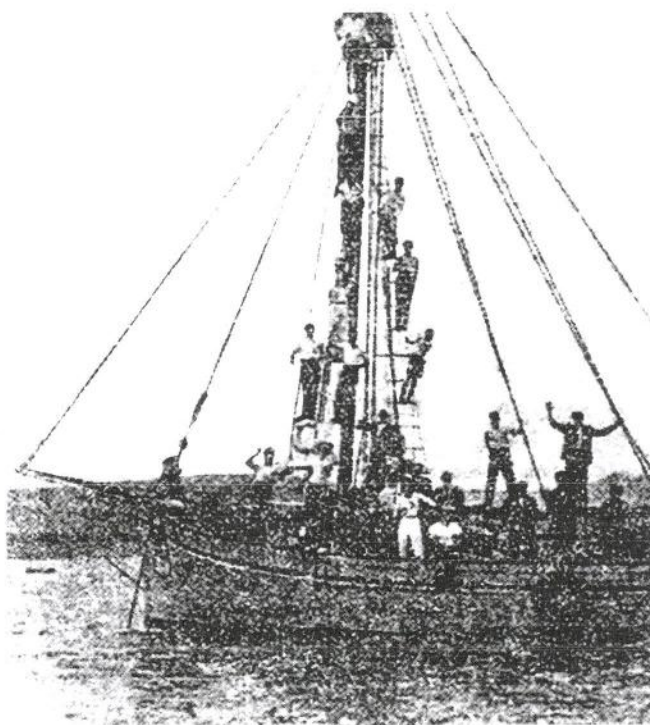
A expedición dos Ultreya, na súa undécima etapa, parte de Marín e, arredor da unha da tarde do día 11 de xullo, arriban a Bueu achicando auga do balandro. Mais non ía ser este o único contratempo desta etapa pois ao atracaren foron multados polo contramestre de Mariña por enarboraren a bandeira galega nun dos mastros do barco e o profesor Isidro Parga Pondal tivo que abandonar a expedición por enfermidade. A pesar do frío recibimento inicial, as conservas agasalladas por Massó, a visita á fábrica coa charla impartida polo artista vigués Federico Ribas, un partido de fútbol, a cea de *cinco grandes, monumentais, saborosas empanadas de sardiñas* e o baile no Casino na súa honra, conseguirían endereitar a aciaga xornada.

Despois de pasar a noite case en vela no barco por mor da axitación atemporalada do mar, xa dubidan en que nese día puidesen alcanzar Ons. Mais a decisión dos mozos de continuar, movidos polo afán de aventura, vaise impoñer ante as dúbidas do patrón, mariñeiros e profesores. Pasadas as nove da mañá do día 12, parten rumbo a Ons con forte vento de proa polo que deciden

Motovelero Joaquín Pérez de Muros.

HOMENAXE A ÁLVARO DAS CASAS

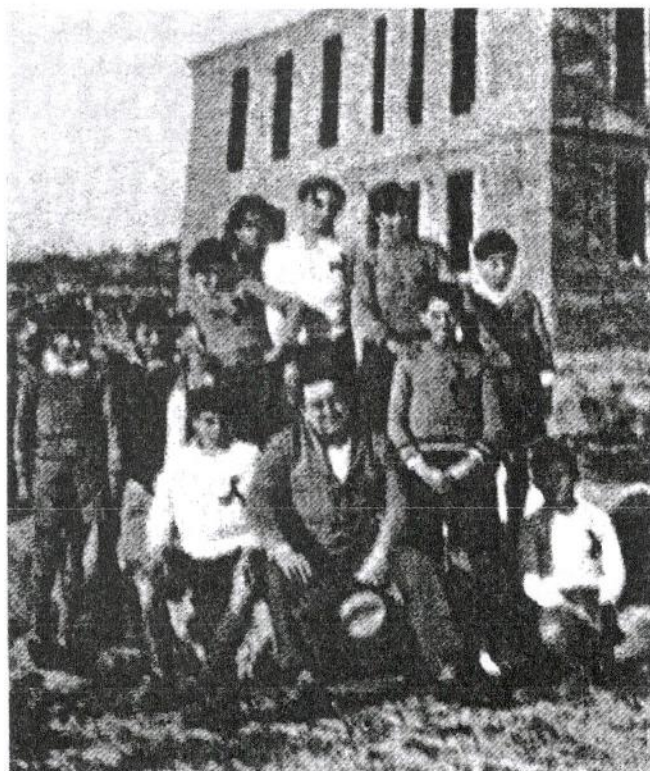
Os Ultreya saudando dende o barco.

valerse do motor auxiliar pois levan atoado tamén o balandro de Riobó que conducía o correo á illa. Álvaro de las Casas durante a travesía, xa ía matinando nas dificultades do atraque na illa pola precariedade do peirao e o mal estado do mar, reflectindo no seu Diario² os seus temores: *Saben todos os entendidos en cousas da mar que a Ons non se pode chegar todos días...* Mais, coa maior seguridade do motor, o balandro, pailebote ou motoveleiro Joaquín Pérez de 16 metros de eslora, manexado con pericia e mans firmes polo patrón Pedro Rama Piñeiro, o motorista José Lois Louro e o mariñeiro Juan Mayo, consegue arribar a Ons sen novidade. E do mesmo, botarían pé a terra os promotores da viaxe Álvaro de las Casas, Xurxo Lorenzo e Xosé Martínez López, ademais do profesor Isidro Parga Pondal e os vinte mozos Ultreya, procedentes de Noia, Vigo, Lugo, Pontevedra, Ourense, Santiago e Vilagarcía.

O desembarco na illa debeu facerse con certa dificultade pero unha vez en terra van aproveitar a curta estancia para visitaren algúns xacementos arqueolóxicos, recolleren rochas ou faceren pesquisas folclóricas: nomenclatura das dornas, refráns, cantares populares, debuxos de vivendas e trebellos de labranza e de pesca... De las Casas no seu Diario reflicte a distribución de tarefas: *Casado, axudante de Parga Pondal vaise con algúns rapaces a recolleren mostras de rochas; Ramón Martínez López vaise con outros a enfiar interrogatorios folclóricos; Xurxo Lorenzo bótase a recoller restos*

arqueolóxicos. Ás dúas coincidimos todos no faro: uns traen curiosas mostras de granitos e gneis, algunhas apenas coñecidas en Galicia; outros fachendean cunha completa nomenclatura das dornas, refráns, cantares populares, debuxos de vivendas e trebellos de labranza e de pesca, etc.; Xurxo Lorenzo aparece cargado cunhas grandes tégulas encontradas nun precioso castro, ata hoxe descoñecido, que conseguiu medir, fotografar e debuxar.

Entanto, Álvaro de las Casas aproveita para visitar aos fareiros cos que convivira na súa estadía anterior na illa, reivindicando unha mellora das súas condicións de traballo. Así deixa recollido o tema no seu Diario: *Descansamos no faro. Sinto fonda emoción ao volver pisar esta avanzada na que eu vivín unha semana, das máis felices da miña vida. Os dous torreiros, tanto don Antonio Bruno³ como don José León, estimanme lealmente e eu gardo e gardareilles sempre os meus mellores afectos. Conversamos longamente. Se eses patrioteiros de chin chin, se eses cabaleiriños intoxicados de paternidade universal se decatasen da traxedia destes torreiros! Xa non se trata de que lles aumenten o soldo, a pesar de que non gañan para vivir; é que dáse o caso singular de que a estes beneméritos funcionarios rebaixáronllelo! Nin se trata de que os instalen co luxo que ten a súa oficina calquera chupatintas de barrio, non: trátase de facerlles sentir a nosa humanidade.*

De las Casas con algúns dos mozos en Ons.

HOMENAXE A ÁLVARO DAS CASAS

Que menos que dotar aos faros dun botiquín, unha pequena biblioteca e algúns elementos indispensables para o decoroso exercicio da súa profesión? É que nin isto teñen, dándose o caso de esixirlles, por exemplo, vixiancia da costa, sen darlles nin uns malos prismáticos de teatro; de esixirlles axuda en caso de naufraxio e non proporcionarlles nin un par de salvavidas, nin un lanzacabos, nin unha modesta gamela coa que acudir nun caso de perigo. E logo, gran Ministerio de Mariña, pomposa dirección de navegación, setenta organismos asesores, medio millón de consellos técnicos, cen millóns de consellos protectores... Abofé que este é un país de opereta.

Vivendas en Ons fotografadas por De las Casas en 1932

E no mesmo, tamén fai crítica das condicións de vida dos restantes habitantes: *Ons, que debera titularse a "illa das vergonzas", non mereceu do Estado nin un posto de carabineiros, que é o que o Estado adoita conceder máis doadamente. Os trescentos sesenta habitantes da illa non teñen nin médico, nin farmacia, nin crego, nada, absolutamente nada. Por non ter non teñen un humilde refuxio, nin un pobre atracadeiro, nin unha boia á que poder amarrar un barco en caso de perigo. Nada, absolutamente nada. Para maior ignominia, abonda saber que os dous heróicos torreiros que viven no faro, incomunicados durante todo o inverno, non dispoñen nin dun elementalísimo botiquín. Aquí ao que enferma non lle quedan outros recordos que irse a Bueu ou a Sanxenxo, se o tempo o permite e se non, agardar a morte pacientemente, que para iso os señoritos de Madrid non se privan de nada.*

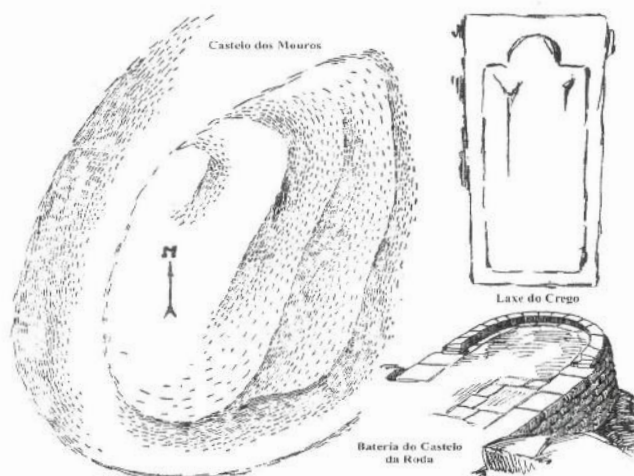
Ata as cinco da tarde en que porían rumbo a Cangas e non ás Cies por causa do temporal, os visitantes gozarían dalgúns dos poucos praceres da illa como segue contando De las Casas: *Baixamos*

ao almacén onde o meu gran amigo Didio Riobó ofrécenos non sei cantas toneladas de polbo, saborosamente condimentado. Na miña vida vin, nin comín, máis polbo. Dámonos o gran banquete e imos dormir beatíficos a sesta á sombra das dornas, no Curro.

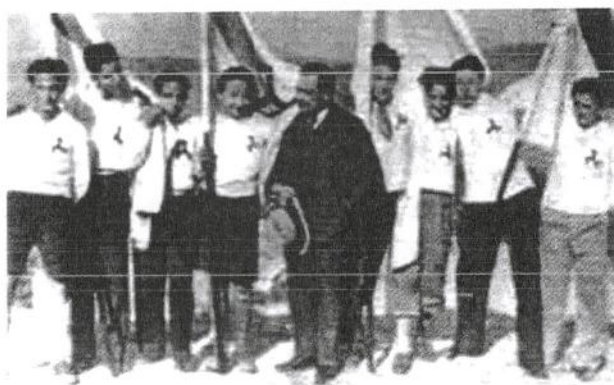
Non cabe dúbida de que a culminación deste periplo marítimo de quince días, visto desde a perspectiva actual, constituíu unha aventura pedagóxica excepcional, arriscada e fermosa, única na historia de Galicia e da que non é doado atopar parangón noutras latitudes.

Xurxo Lorenzo Fernández

Este mozo que era irmán do que sería logo prestixioso etnógrafo Xaquín Lorenzo, falecería prematuramente dous anos despois, en abril do 1934, cando contaba con só vinte e catro anos. Precisamente, con motivo do seu pasamento, a revista *Nós* sacaría á luz aos diarios arqueolóxicos⁴ que fora elaborando nas diferentes visitas aos portos e lugares da xeira marítima dos Ultreya. E, a pesar de que moitos dos mozos integrantes da expedición reflectiron as súas experiencias nos seus diarios, só coñecemos polo de Xurxo a localización castrexa do Castelo dos Mouros e mais a do Coto da Cova do Lobo. Requiriu tamén noticias de mámoas e visitou a Illa do Crego co seu sepulcro antropoide xa rexistrado por De las Casas na súa anterior estadia. Neste sentido, a achega de Xurxo, que herdara do seu pai a man para o debuxo, foron os gravados referentes á planta dun dos castros, aos restos dunha das antigas baterías e ao sepulcro antropoide que logo utilizaría Álvaro de las Casas ao publicar máis tarde a monografía sobre Ons.

Debuxos de Xurxo Lorenzo.

Membros da Agrupación Galeguista Xuvenil con De las Casas.

Ultreya!: Adiante!

Esta organización xuvenil nacería en febreiro de 1932, inspirada polo catedrático ourensán Álvaro de las Casas cando exercía o profesorado no instituto de Noia e tería como obxectivos básicos que os mozos de entre 12 e 20 anos acadasen un mellor coñecemento da cultura, economía, natureza... de Galicia, enriquecéndose persoalmente con cursiños, conferencias, creacións, publicacións... estimulando a mellora física persoal por medio de exercicios e paseos ou excursións culturais. É dicir, que adquirisen conciencia do propio país, que coñecesen Galicia, a súa cultura e a súa lingua e que se espallasen por todas partes os valores característicos da nacionalidade. O propio Álvaro de las Casas resumía así os seus obxectivos: *"Cómpre que os nosos rapaces vexan, doitamente dirixidos, escolas, fábricas, minas, talleres, bancos, clínicas, museos, laboratorios, hospitais, sociedades obreiras, etc.; o día de mañá se son chamados ao goberno, se teñen de sentir por riba de si a responsabilidade dunha dirección, estarán documentados persoalmente e saberán das nosas angueiras, das nosas preocupacións e das nosas necesidades"*.

Aínda que sempre se declararía apartidaria, existía unha forte ligazón con membros do Seminario de Estudos Galegos e co Partido Galeguista a través de membros e colaboradores como Francisco Fernández del

Riego, Xurxo Lourenzo Fernández, Filgueira Valverde, Rodríguez Tenreiro, Raimundo Aguiar, Iglesias Vilarelle... Durante as xeirás e o periplo marítimo tamén serían recibidos por autoridades locais e provinciais e numerosos políticos e intelectuais, entre eles Castelao, Arturo Noguerol, Núñez Bua, Antonio Fraguas, Casto Sampedro, Ángel del Castillo... Entre os mozos anotados figuraban Fuco López, os irmáns Martínez López e os Granell, Manuel Beiras, Manuel Encisa, Torres Caplane, Ramón de Valenzuela...

O nome, Ultreya foi tomado do Códice Calixtinus, do "canto de ultreia" cuxa verba se entende co significado de "máis alá!" ou "adiante!". Como símbolo escollerían un triskele vermello que lucían na camisola branca e na bandeira galega. Pola súa semellanza coa svástica nazi xeraría certa polémica que terían que atallar, aclarando que: *"é un triskele que non ten cheiro como algún quixo supór, da svástica hitleriana: é a eispresión do home correndo tal coal aparece nas nosas insculturas da prehistoria... Quer dicir dinamismo, marcha, avance, procura do noso ideal de máis alá. Un triskele que por outra parez recoller os tres temas fundamentais de noso orgullo de cidadáns galegos: fogar, raza e língoa"*.

Despois da creación dos grupos iniciais de Noia, Pontevedra, Compostela, Vigo, Ourense, Tui, Redondela, A Estrada, Padrón e Lugo, a medra de afiliados a Ultreya foi espectacular e un mes despois da súa constitución excedía os 800 inscritos procedentes de toda Galicia. Un ano despois xa alcanzaría os 1.400 afiliados, cantidade que continuaría medrando ata que empezan a coller pulo as Mocidades Galeguistas. Moitos destes mozos ultreias colaborarían activamente nos cambios estruturais de Galicia e algúns liderarían a transformación da realidade social circundante sempre co compromiso da defensa da súa terra e da liberdade humana por diante da militancia política ou partidista.

1 A illa de Ons. Revista Nós. Nº 131-132. Ourense 1934.

2 Orixinal na Biblioteca da Deputación de Ourense e publicado en El Pueblo Gallego entre o 7 e o 30 de xullo de 1932.

3 Na casa deste fareiro foi onde residiu unha semana durante a súa estadia de xuño de 1934. Por referencias do mesmo Álvaro sabemos que falecería uns anos despois.

4 Notas do meu diario arqueolóxico. Revista Nós Nº 124-125. Ourense 1934.